

Amila Buturovic ve Irvin Cemil Schick (Derleyenler) (2009). *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları, Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, (Çeviren: Güliz Erginsoy), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, ISBN 978-605-399-107-6, 377 sayfa.

Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları, Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih adlı kitap Amila Buturoviç ve Irvin Cemil Schick tarafından, Balkan kadınları üzerine yazılmış makalelerin derlenmesi ile oluşturulmuştur. İki bin yedi yılında Londra'da yayınlanan kitap, 2009 yılında Güliz Erginsoy tarafından Türkçeye çevrilmiş ve İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları tarafından okurlara sunulmuştur.

Kitap, makale yazarlarının kısaca tanıtıldığı “Yazarlar” bölümü ve resim listesi ile birlikte, makaleleri bir araya getiren Buturoviç ve Schick'in birlikte kaleme aldığı “Giriş” bölümüyle, 12 farklı yazar tarafından kaleme alınmış makaleler ve dizin bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde (1-10), kitapta yer alan makaleler kısaca özetlenerek, adı geçen coğrafyada, kadınlar üzerine yapılan farklı araştırmacıların çalışmalarını bir araya getirmedeki amacın; çok dinli ve farklı etnik kültürlü Balkan coğrafyasındaki “kadın” imgesini bir ölçüde açıklamak olduğu vurgulanmıştır. Osmanlı Balkanlarında birey olarak ve toplumsal alan katkıları açısından kadının rolü izaha çalışılmıştır.

Yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanan makalelerden ilki Olga Ausgustinos tarafından kaleme alınmış olan “Doğulu Cariyeler, Batılı Metresler: Prevost'nun *Historie d'une Grecque Moderne*'i (Modern Bir Yunan Kadının Hikayesi, 1740)”dır. (11-46). Adı geçen hikayenin kahramanı cariyeye Theophe'nin Osmanlı paşasının hareminden, bir Fransız diplomat tarafından çıkarılarak “iffetli” bir Batılıya dönüştürülmesi anlatılmaktadır. Ausgustinos, Batı yazınında yer alan çalışmalardan örneklere de yer vererek, batılılarca efsaneye dönüştürülen “harem” kavramına, batının iffet ve ahlak anlayışına ve batı dünyasının Osmanlı haremine bakışına dair yorumlara ulaşmaktadır. Yunan asıllı cariyeye Theophe'nin Müslüman doğudan Batılı Hıristiyan'a dönüşü anlatılmaktadır.

Patricia Fann Bouteneff'in, “Zulüm ve İhanet: Pontus Rum Masallarında Kadın ve Erkeklerin Dünya Görüşleri” (47-77) adlı makelesinde, Karadeniz kıyısındaki Pontus'tan 20. yy'ın başında nüfus mübadelesi nedeniyle Yunanistan'a göç ettirilen halkın masallarından yola çıkarak, Pontus toplumunda kadının ve erkeğin dünyası incelenmeye çalışılmıştır. Masallar, 1923-1941 yılları arasında farklı kişiler tarafından masal anlatıcılarından derlenmiştir. Bouteneff, ilk olarak Pontus bölgesinin coğrafi şartlarına, daha sonrada göçün ardından Pontusluların Yunanistan'daki şartlarına ve bu koşulların masallara yansımalarına değinmiştir. *Batan Güneş, Kül Kedisi Maritza, Giannits ve Maritza* ile *On İki Ay* isimli masallarının anlatıcılarının kadın ve erkek oluşuna bağlı olarak kurgulanışlarında farklılıklar görüldüğü ifade edilmiştir. Kadın anlatıcıların hemcinsi olan kahramanları, ev hayatını bilen, iyi kalpli ve ahlaklıdır. Erkek anlatıcıların masalları ise daha kahramanca kurgulanmaktadır. Göçün ardından yaşanan yalnızlık, anavatanlarında görmedikleri fakat yeni yurtlarında şahit oldukları sınıfsal ayrımların masallara yansımaları ve kadınların ev ile ilişkilendirilmelerinin yanında, erkeklerin kamusal alanda çoklukla yer aldığı yazar tarafından ustalıkla ortaya konulmuştur.

Amila Buturoviç tarafından, “Kavuşamadılar Bu Dünyada” adlı Boşnak türküsünden yola çıkılarak yazılan “Aşk mı, Ölüm mü? Geleneksel Boşnak Türkülerinde Kadınlar ve Sorunların Çözümü” başlıklı makale (79-107), Osmanlı kültürü ile gelişen Boşnak türkülerinden birinin irdelenmesi ile, türkünün kahramanı kadınlar ve erkeklerin birbiri ile ilişkileri ve kamusal alandaki rollerine ışık tutulmaya çalışılmıştır. Türküden hareketle Boşnak gençlerinin belirli çerçeveler dahilinde flörtlerinde sakınca görülmediği, genç kızların evlenmeden evvel kapanmadıkları gibi toplum yaşantısına dair gözlemler yazar tarafından göz önüne serilmektedir. Buturoviç, türkülerle sevdalıkların benzerliklerine de değinmektedir. Makaleye kaynaklık eden türkünün sözleri de, metnin sonuna eklenmiştir.

Kerima Filan'ın “Osmanlı Bosnası'nda Vakıf Kuran Kadınlar” başlıklı makalesi (109-136)15. ve 16.yy'larda Bosna'da kurulmuş vakıflar içinde kadın vakıflarının izi takip edilerek oluşturulmuştur. Günümüze ulaşabilen vakfiyelerle birlikte, Defter-i Mufassal Liva-ı Bosna'yı referans noktası olarak alan yazar, Bosna Hersek'te vakıf kuran kadınları, bu kadınların toplumsal konumlarını, vakfettikleri para miktarlarını tespit etmiş, kadınların vakıflar aracılığı toplumsal yaşama katılımları izaha çalışılmıştır. Makalenin ortaya koyduğu ilginç noktalar arasında, yüksek rütbeli kişilerle akrabalıkları bulunan

hanımların yanı sıra kadınların mütevazı bütçelerle de vakıf kurulabildiğinin gösterilmesi olmuştur. Hayırsever hanımların kurdukları mütevazı vakıfların kimi zaman baba, erkek kardeş yada eşler tarafından kurulmuş vakıflarla birleştirildiği görülmüştür. Makale, vakıf kurmak için kadınların şahsen mahkemeye gidebilmeleri, mal ve mülk edinebilmeleri ve kurdukları vakıfta mütevellî olarak yer alabildiklerini göstermesi bakımından 15 ve 16. yy Bosna'sının sosyal hayatına ışık tutmaktadır.

“Selanik'te Yahudi Tütün İşçileri: Toplumsal ve Etnik Mücadele Bağlamında Cinsiyet ve Aile” (137-161) başlıklı ve Gıla Hadar tarafından yazılan makale, 1941 yılına kadar Ladino dilinde yayınlanmış gazete ve dergilerden yola çıkarak ve merkeze yerleştirdiği Yahudi tütün işçisi kızlarla birlikte, Yunanlı ve Müslüman tütün işçisi kızlarını Selanik'teki sanayileşme dönemindeki tutum ve rollerini irdelemektedir. Tütün işçisi sınıfı içinde önemli bir sayıya sahip Yahudi kızların bu sektörü tercih etme nedenleri evlenmeleri için gerekli olan drahoma biriktirme ve aile bütçesine katkı sağlamak olmakla birlikte, işverenin tercihinin bu kızlardan yana kullanılmasının nedeni kızların erkeklere oranla yarı ücretle çalışmaları ve itaatkar olmaları ile açıklanmaktadır. Yunanistan'ın Osmanlıdan ayrıldığı tarih olan 1912 yılına kadar haklarını birlikte savunan farklı etnik kökenli halkın bu tarihten sonra kendi aralarındaki birlikteliğin de sarsıldığı görülmektedir. İşçi sınıfını destekleyen sendikaların kurulmasının, işçi kadınların siyasi haklarını öğrenmedeki rolü ve haklarını öğrenmiş kadınların toplum içindeki konumları makalede değinilen diğer konular arasında sayılabilir.

Svetlana Ivanova'nın kadı sicillerini incelemesi ile meydana getirdiği “ Hıristiyan Rumeli Kadınları, Evlilik Sorunları ve Kadı Sicilleri (17. ve 18. Yüzyıllar)” adlı makale (164-209), evlilik ve boşanma kavramlarına toplumun ve dinin bakışı ile Müslüman ve Hıristiyan cemaatlerde bu kavramların akislerini incelemektedir. Katolik Rumeli halkının evlilik ahitleri kilise kanalıyla gerçekleştirilirken, kadıya da onaylatılması gerekmektedir. Boşanmalarda ise kadıya bildirme zorunluluğu olmadığı halde, Katolik kuralların zorladığı durumlarda boşanmak için daha kolay yol olarak görülen şer'i mahkemelere başvurulduğu görülmektedir. Makale, özellikle boşanmada zor durumda kalan kadınların şer'i mahkemeleri tercih etmelerini, haklarını korumalarının farkında oluşlarını göstermesi açısından ilginç sonuçlar ortaya koyan bir çalışma olmuştur. Katolik kilisesinden izin alınamayan durumlarda Hıristiyanların nikahını imamların kıyması, Müslüman toplumunda görülen ve kadına evlilik için verilen hediye *mehrin* Hıristiyanlarda da görülmesi, Osmanlı dönemi Rumelisinde toplumsal ve dini uygulamaların bir biri ile olan ilişkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Angela Jianu'nun “Kadınlar, Moda ve Avrupahlaşma: Eflak-Boğdan, 1750-1830” (211-240) adlı çalışması, bugünkü Romanya'nın batılılaşma serüvenine moda yolu ile yaklaşmıştır. Eflak-Boğdan'da Osmanlı tarzı giyim ve yaşam, seçkinler ve halk arasında benimsenmiştir. Bunun kanıtları olarak da döneme ait resimlerin yanı sıra belgelerde geçen giyim kuşama ait terimlerin Türkçe olması gösterilmiştir. Seyahatnamelerin ışığında, giyim, yeme içme ve yaşam tarzının 1750'den itibaren doğudan batıya kayışındaki etmenler, Ruslar ve batıda eğitim görmüş Romen soyluları kanalı ile olduğu ortaya konulurken, kadınların erkeklere nazaran batılı kıyafetleri daha çabuk benimsemeleri, erkek memurların Osmanlı'nın koyduğu kurallar ve Osmanlı tarzında giyinme zorunluluğu olarak açıklanmaktadır. Batılılaşma yolunda atılan Romen adımları ilk olarak toplum yüzeyinde, toplumun giyim kuşam zevkinde olmuştur. Soyluların batı modasını takip etmeleri konusunda tutucu Ortodokslardan aldığı tepkilere de yer verilmiştir.

“Güneydoğu Avrupa Vampir İnanışında Kadınların Rolü” adlı çalışmasında (241-252) Peter Mario Kreuter, 18. yüzyılda yaşanmış iki vakadan hareketle, halk inanışında önemli bir yere sahip olan *vampir* söyleminde kadınların rollerini, kimi zaman kurban kimi zaman vampirin kendisi olarak açıklamıştır. Ama kadınların bu inanıştaki esas rollerinin ölü hazırlama işlemi sırasında cesetleri inceleyerek vampire dönüşebilecek kişileri belirlemek olduğunu tespit etmiştir. Rapor edilmiş vampir vakalarında kadın vampirlerin sayısının erkeklere oranla az olması, kadınların kamusal alan dışında fazla görülmemeleri olarak açıklanmıştır. Kadınların görevi vampire dönüşebilecekleri tespit etmek, erkeklerinki ise vampirleri ortadan kaldırmak olarak görülebilir. Yazarın vampir inanışını açıklama konusunda en yakın bulduğu hastalıkta kuduzdur.

“Osmanlı Dünyasında Hıristiyan Kadınlar: Rum Cemaatinin Şer’iye Mahkemelerinde Açtığı Kişilerarası Davalar ve Aile Davaları (17.ve 18. Yüzyıllar)” Sophia Laiou’nun makalesi (253-280), günümüze ulaşan şer’iye sicillerinde kayda geçirilmiş, Rum cemaatinin Osmanlı mahkemelerine başvurmalarındaki amacı kadınlar açısından ele almıştır. Bugünkü Yunanistan ve Ege adalarında yaşayan Rum kadınlarının, kendi kiliselerinde evlenip boşanabilmelerine rağmen Osmanlı mahkemelerini tercihleri işlemlerin hem kolay, hem de maddi açıdan daha hesaplı olmasıyla açıklanmaktadır. Kadınların bizzat açtığı davalar ise daha çok velayetle ilgili Osmanlı şer’i hukukunun kadına tanıdığı velayet hakkını kullanmak içindir. Tecavüz ve cinsel suçlarla ilgili olarak yine Osmanlı mahkemelerinin tercihi de tazminat alabilmekle ilgilidir. Bu açılardan bakıldığında Laiou’nun dikkat çektiği nokta ise Rum kadınlarının haklarını arama konusundaki bilinçleridir.

Irvin Cemil Schick’in taraf olmamaya çalışan tavırla yazdığı “Bakire Hıristiyanlar, Irza Geçen Türkler: Geç Osmanlı Döneminde Ulusal Çatışmaların Cinselleştirilmesi” adlı makale (281-315), savaş dönemlerinde kullanılan kadın cinselliğinin kamuoyu üzerindeki etkilerine, bu etkiyi yaratmaya çalışan görsel ve edebi metinlere göndermeler yapmaktadır. *Balkan mezalimi* olarak adlandırılan olaylarda, kadının cinselliğinin toplumla özdeşleştirilmesi ve bu kadınlara tecavüz eden Türklerden kurtuluşlarının ardındaki anlamsa, yönetsel olarak Türk hakimiyetinden kurtuluş olarak izah edilmektedir. Birçok edebi yapıtta Osmanlı haremine kapatılan Yunanlı kadının, haremden kurtuluşu Yunanlıların Hellenizm hareketleri sayesinde Osmanlıdan kurtuluşu ile özdeşleştirilmiştir. Kadın bedeni, savaşlarda acıma duyguları uyandıran ana tema olarak hemen hemen her dönemde ve coğrafyada görülmüştür. Schick’in tarafsız gözü, *balkan mezaliminde* tecavüzlerin ve cinsel şiddetin abartılı izlerini edebiyat ve resim örneklerinde aramaktadır.

“Hıristiyan Şair Luka Botiç’in Gözünden Osmanlı Bosnası’nda Kadınlar”, Mirna Solić tarafından yazılmıştır. Makale (317-346), 1830-60 yılları arasında Pan-Slav haklarını birleştirme hareketi olan İllirya hareketi yanlısı Hırvat Şair Luka Botiç’in Bosna topraklarında yazdığı dört eserden yola çıkarak 19. yüzyıl Bosna kadınlarını anlatmaktadır. Yazar ilk olarak bölgenin coğrafi ve edebi konumuna ve bunların birbiri ile olan ilişkilerine değinmiştir. Şair Botiç’in Bosna’da kaldığı dönemin akımlarının onun edebiyatını nasıl etkilediğine değinmiştir. Botiç’in dört eserinde görülen konular; aşk, farklı dine mensup kişiler arası aşk, doğa ve Hıristiyan ve Müslümanların dostluğudur. Botiç’in şiirlerinde Bosnalı kadınların en belirgin özelliği çekingenlikleridir. Kamusal alanda kısıtlanmış olan kadınların aile içinde önemli bir güce sahip olduğu yine Botiç’in şiirlerinin ele verdiği ipuçları ile aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

Selma Zecevic’in eşlerin kayıp olduğu durumlarda Bosnalı kadınların hukuksal durumlarını ele aldığı “Geç Osmanlı Bosnası’nda Kayıp Kocalar, Bekleyen Kadınlar, Boşnak Müftüler” (347-369) adlı makalesi, İslam alimlerinin konu ile ilgili fetvaları ve bu fetvaların uygulanışını açıklamaya ve bu uygulamaların Bosnalı Müslüman kadınların hukuksal durumları karşısındaki tutumlarını izaha yöneliktir. Müslüman Bosnasında kayıp eşlerle ilgili açılan davaların hemen hemen hepsi kayıp eşin ölümü durumunda bunu kanıtlamaya, eğer değil ise malların idaresini elde etmeye yöneliktir. Farklı Sünni mezheplerinin görüldüğü coğrafyalarda eşleri kayıp kadınlar, mezhep değiştirerek haklarını korurlarken Bosna’da hakim Hanefi mezhebine mensup kadınlarınsa böyle bir uygulamaya gittiğini gösteren örnek yoktur. Bununla birlikte kadınların, kayıp eşlerinin malları üzerindeki nafaka haklarını almak için bir üst mahkeme olan İstanbul’a gelebildikleri sicillerden öğrenilebilmektedir.

12 araştırmacının, Osmanlı dönemi Balkan kadınları üzerine yaptığı çalışmaların bir arada sunulmasıyla oluşturulmuş bu kitap, bu dönem kadınlarının toplumsal hayata katılımlarını farklı yönlerden ele alabilmesi açısından, kadınlar üzerine yapılan özel çalışmalar arasındaki yerini almaktadır.

Ayşe BUDAK
Erciyes Üniversitesi
Sanat Tarihi Bölümü
Doktora Öğrencisi